

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Warszawa, [7 kwietnia 2017 r.]

Adam Bodnar

XI.800.15.2016.KWŹ

Pani
Anna Zalewska
Minister Edukacji Narodowej
al. J. Ch. Szucha 25
00-918 Warszawa

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w art. 65 ust. 5 nakłada na władze publiczne określone obowiązki dotyczące prowadzenia polityki zmierzającej do pełnego, produktywnego zatrudnienia, w szczególności poprzez realizowanie programów zwalczania bezrobocia i wspierania poradnictwa oraz szkolenia zawodowego. Ustawa zasadnicza stanowi ponadto w art. 65 ust. 1, że każdemu zapewnia się wolność wyboru i wykonywania zawodu oraz wyboru miejsca pracy.

W tym kontekście warto zwrócić uwagę na art. 1 pkt 17 i pkt 19 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz. U. z 2017 r. poz. 59), zgodnie z którym państwo ma obowiązek dostosować kierunki i treść kształcenia do wymogów rynku pracy oraz przygotować uczniów do wyboru zawodu i kierunku kształcenia. Ustawodawca podtrzymuje zatem zobowiązania, które aktualnie wynikają odpowiednio z art. 1 pkt 13 i pkt 14 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2016 r. poz. 1943, z późn. zm.), i na rzecz których podejmowane są określone działania.

Na podstawie rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. poz. 532) udziela się uczniom pomocy psychologiczno-pedagogicznej, która ma polegać także na zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia oraz rozpoznawaniu indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia (§ 3 ust. 1). Rozporządzenie nakłada na szkoły podstawowe i szkoły ponadpodstawowe **obowiązek tworzenia wewnątrzszkolnych systemów doradztwa zawodowego**. Dyrektorzy powinni zatem zapewnić uczniom pomoc w postaci zajęć związanych z wyborem

kierunku kształcenia i zawodu oraz planowaniem kształcenia i kariery zawodowej. Zadania te, wymienione w § 25 ust. 1 rozporządzenia¹, wykonują w szczególności doradcy zawodowi, psycholodzy, pedagodzy oraz nauczyciele, wychowawcy klas. **Niestety w praktyce doradcy zawodowi nie są zatrudniani w szkołach, a zadania z tego zakresu przekazywane są nauczycielom**, którzy obarczeni dodatkowymi obowiązkami nie są w stanie analizować na bieżąco aktualnych potrzeb rynku pracy.

Dlatego tak ważne jest wdrażanie takich projektów jak „Opracowanie modelu poradnictwa zawodowego oraz internetowego systemu informacji edukacyjno-zawodowej”, który przeprowadzony został przez Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej. Projekt służył monitorowaniu realizacji zadań z zakresu poradnictwa zawodowego w Polsce i wybranych krajach UE w latach 2009 – 2012 r. W ramach projektu opracowano koncepcję współpracy instytucji działających w obszarze doradztwa zawodowego, która została przetestowana w województwie warmińsko-mazurskim, i która cieszyła się dużym zainteresowaniem. Wnioski z pilotażu również wskazały na konieczność wsparcia osób prowadzących doradztwo zawodowe w szkołach w realizacji ich zadań.

W związku z powyższym z dużym zainteresowaniem śledzę aktualnie prowadzone prace nad reformą szkolnictwa zawodowego i niezmiernie cieszę mnie zapowiedziane przez Panią Minister, już podczas konferencji w Wałbrzyskiej Specjalnej Strefie Ekonomicznej w dniu 24 czerwca 2016 r., działania mające na celu reformę systemu doradztwa zawodowego w Polsce w kierunku zwiększenia jego efektywności. Jak wynika z danych przedstawionych na tej konferencji **istnieje bardzo duże zapotrzebowanie na absolwentów szkół zasadniczych, których brakuje na rynku pracy, a nadpodaż absolwentów szkół wyższych jest głównie efektem nieskutecznego doradztwa zawodowego**. Na tegorocznej konferencji w Wałbrzyskiej Specjalnej Strefie Ekonomicznej, w dniu 20 stycznia 2017 r., dodatkowo podkreślono, iż głównym celem reformy jest lepsze przygotowanie uczniów do podejmowania trafnych decyzji edukacyjnych i zawodowych oraz planowania przyszłości edukacyjnej i zawodowej przez wybór odpowiedniej ścieżki kształcenia.

Uwzględniając powyższe, jako Rzecznik Praw Obywatelskich, który zgodnie z art. 18 ustawy o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania (Dz. U. z 2016 r., poz. 1219) pełni również funkcję niezależnego organu do

¹ Do zadań doradcy zawodowego należy w szczególności:

1) systematyczne diagnozowanie zapotrzebowania uczniów na informacje edukacyjne i zawodowe oraz pomoc w planowaniu kształcenia i kariery zawodowej; 2) gromadzenie, aktualizacja i udostępnianie informacji edukacyjnych i zawodowych właściwych dla danego poziomu kształcenia; 3) prowadzenie zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu oraz planowaniem kształcenia i kariery zawodowej; 4) koordynowanie działalności informacyjno-doradczej prowadzonej przez szkołę i placówkę.

spraw równego traktowania, chciałbym uprzejmie zwrócić uwagę Pani Minister na **zalecenia organów międzynarodowych dotyczące kształcenia zawodowego, a w szczególności mówiące o potrzebie uwzględniania kwestii płci na każdym etapie edukacji**, które należałoby uwzględnić w toku prowadzonych aktualnie prac.

Komitet do spraw Likwidacji Dyskryminacji Kobiet w swoich rekomendacjach dla Polski z dnia 7 listopada 2014 r., dotyczących połączonego siódmego i ósmego Sprawozdania Rządu RP z wykonania postanowień Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (CEDAW/C/POL/CO/7-8), wyraził zaniepokojenie z powodu barier strukturalnych, które negatywnie wpływają na liczbę kobiet i dziewcząt wybierających nietradycyjne profile kształcenia i kształcenie zawodowe. Zalecił w związku z tym podjęcie działań mających na celu zlikwidowanie negatywnych stereotypów, które potencjalnie powstrzymują dziewczęta przed wyborem nietradycyjnych dziedzin kształcenia i kształcenia zawodowego na wszystkich szczeblach edukacji². Ponadto Komitet CEDAW odnotował utrzymującą się horyzontalną i wertykalną segregację kobiet i mężczyzn na rynku pracy, a w szczególności skupienie kobiet w nisko płatnych sektorach zatrudnienia w sektorze publicznym, zwłaszcza zatrudniania ich na tzw. umowach śmieciowych, oraz na brak poradnictwa dla kobiet i dziewcząt dotyczącego wyboru kształcenia się w nietradycyjnych zawodach i szkołach zawodowych oraz wyboru kariery zawodowej. Komitet zalecił w związku z tym opracowanie programów wsparcia na wszystkich etapach edukacji, obejmujących m.in. doradztwo dla dziewcząt i kobiet w zakresie wyboru kształcenia się w nietradycyjnych zawodach i w szkołach zawodowych oraz wyboru kariery zawodowej, np. w dziedzinie nauk ścisłych i technologii³.

Zasadność wyżej wymienionych zaleceń Komitetu CEDAW potwierdzają dane GUS-u, z których wynika, że **wśród młodzieży uczącej się w szkołach ponadgimnazjalnych (łącznie ze specjalnymi) płeć jest istotnym czynnikiem determinującym wybór szkoły**⁴. W roku szkolnym 2014/2015 kobiety stanowiły 62% uczniów liceów ogólnokształcących, rzadziej wybierały technika, w których odsetek kobiet wynosił 41,2%. Najmniejszy udział kobiet wystąpił wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych – 32,9%. Na kierunkach inżynieryjno-technicznych oraz architektury i budownictwa uczą się w zasadzie tylko chłopcy (99,4%), dziewczęta zaś dominują na kierunkach ekonomicznych i administracyjnych (87,5%) oraz usług dla ludności (70,0%). Wśród zdających egzaminy czeladnicze w 2014 roku w zawodach: mechanik pojazdów samochodowych, murarz, elektryk, monter instalacji sanitarnych, ślusarz,

² Pkt 30 Uwag końcowych Komitetu CEDAW.

³ Tamże, pkt 32.

⁴ „Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2014/2015”, GUS Warszawa 2015. Dane pochodzą z Systemu Informacji Oświatowej.

dziewcząt nie było. Większość dziewcząt (81,3%) zdawało egzamin czeladniczy w zawodzie fryzjera⁵.

Tak duże dysproporcje w wyborze kierunków kształcenia przez dziewczęta i chłopców mogą dokonywać się w oparciu o stereotypowe postrzeganie społeczno-kulturowych ról kobiet i mężczyzn, znacznie różniących się od siebie. Często w związku z tym dziewczęta i chłopcy nie wykonują zawodów zgodnych ze swoimi zainteresowaniami. Role mężczyzn i postrzeganie ich jako tych bardziej odpowiedzialnych za utrzymanie rodziny i materialne warunki jej życia znacząco wpływają na dokonywany przez nich wybór szkół zawodowych⁶. Wpływ na tę sytuację może mieć również fakt, iż **zasadnicze szkoły zawodowe nie prowadzą polityki różnorodności płci w rekrutacji uczniów**. W raporcie pn. „Szkolnictwo zawodowe i rynek pracy dla kobiet z wykształceniem zasadniczym zawodowym” podany jest przypadek ograniczania dziewczętom dostępu do zawodu – w szkole w okolicach Kielc do klasy mechanicznej nie przyjmowano dziewcząt⁷.

Należy pamiętać, że **prawo do nauki należy do katalogu praw człowieka i jest podstawowym narzędziem do osiągnięcia takich celów, jak życie wolne od dyskryminacji oraz wyrównywanie szans kobiet i mężczyzn**, zgodnie z art. 10 Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, ratyfikowanej przez Polskę w dniu 18 lipca 1980 r. (Dz. U. z 1982 r. Nr 10, poz. 71). Edukacja wolna od dyskryminacji i stereotypów to korzyść zarówno dla dziewcząt, jak i chłopców, niezbędna w szczególności dla wzmocnienia pozycji kobiet w społeczeństwie i wykorzystania ich pełnego potencjału. Jednakże, jak wynika między innymi ze skarg kierowanych do Rzecznika Praw Obywatelskich, pomimo zagwarantowania bezpłatnej edukacji dla chłopców i dziewcząt, w naszym społeczeństwie nadal **często pozostajemy pod wpływem stereotypów dotyczących płci** – można je dostrzec m.in. w postawach nauczycieli, czy materiałach edukacyjnych. Stereotypy te wpływają na relacje w całej społeczności szkolnej, ale również podejmowane przez uczennice i uczniów wybory ścieżki edukacyjnej czy późniejszej drogi zawodowej.

W mojej ocenie istnieje zatem duża **potrzeba kampanii społecznych na rzecz promowania kształcenia kobiet na kierunkach inżynieryjno-technicznych i związanych z nowymi technologiami oraz zweryfikowania programów nauczania**

⁵ Dane izb rzemieślniczych – styczeń 2015 r. Związek Rzemiosła Polskiego, Zespół Oświaty Zawodowej i Problematyki Społecznej (n=14 970).

⁶ Zob. badania przeprowadzone w 2015 r., których wyniki zostały przedstawione w raporcie pn. „Szkolnictwo zawodowe i rynek pracy dla kobiet z wykształceniem zasadniczym zawodowym” w ramach projektu „Dyskryminacja krzyżowa. Płeć a szkolnictwo zawodowe”, realizowanego w ramach programu Obywatele dla Demokracji finansowanego z Funduszy EOG, opracowanego przez Stowarzyszenie Koalicja Karat.

⁷ Tamże, s. 40.

i szkolnych podręczników pod kątem eliminacji treści stereotypowych i dyskryminujących dziewczęta i kobiety⁸.

Na prowadzenie kampanii społecznych na temat równych szans rozwoju zawodowego wskazuje także **Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych** w Uwagach końcowych z dnia 7 października 2016 r. wydanych po rozpatrzeniu szóstego sprawozdania okresowego Polski z wykonywania postanowień Paktu. Komitet zaleca także podjęcie skutecznych działań mających na celu walkę z segregacją ze względu na płeć na rynku pracy⁹. Należy również odwołać się do rezolucji **Parlamentu Europejskiego** z dnia 9 września 2015 r. w sprawie wzmocnienia pozycji dziewcząt przez edukację w UE (2014/2250(INI)), w której zachęca się wszystkie państwa członkowskie do konsekwentnego inwestowania w informowanie, podnoszenie świadomości i kampanie edukacyjne oraz do ulepszania doradztwa zawodowego dla dziewcząt i chłopców, rozwiązywania problemów wynikających ze stereotypowego postrzegania ról społeczno-płciowych, a także eliminacji stereotypów społeczno-płciowych w doradztwie szkoleniowo-zawodowym, szczególnie w dziedzinie nauk ścisłych i nowych technologii. Podobnie **Komitet Ministrów Rady Europy**, odnosząc się do kwestii kształcenia zawodowego, zaleca podjęcie środków mających na celu zapewnienie dziewczętom i chłopcom równego dostępu do nauki i szkolenia zawodowego w tych obszarach, w których występuje tradycyjnie nadreprezentacja jednej z płci¹⁰.

W ramach **dobrych praktyk**, które chciałbym dodatkowo w tym kontekście przedstawić Pani Minister, można wskazać na działania zrealizowane w państwach członkowskich Unii Europejskiej. W Finlandii oraz w Estonii, gdzie również istnieje problem z segregacją zawodów ze względu na płeć, po analizie sytuacji, do nauczycieli pracujących w placówkach wczesnej edukacji, w Estonii także w szkołach zawodowych, skierowano szkolenia z zakresu równego traktowania ze względu na płeć w edukacji. Natomiast w Portugalii zrealizowano projekt, którego efektem było wydanie

⁸ Zob. raport „Gender w podręcznikach” Tom II 2016 pod redakcją Iwony Chmury-Rutkowskiej, Macieja Dudy, Marty Mazurek i Aleksandry Sołtysiak-Łuczak, wydany przez Interdyscyplinarne Centrum Badań Płci Kulturowej i Tożsamości Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu we współpracy z Fundacją Feminoteka w ramach projektu „Kobiety i mężczyźni, chłopcy i dziewczęta RAZEM przeciwko stereotypom płciowym”, realizowanego w ramach Programu Obywatele dla Demokracji finansowanego z Funduszy EOG. Z raportu wynika, że częstsza obecność mężczyzn w podręcznikach jako przedstawicieli różnych zawodów tzw. technicznych powoduje podświadome typizowanie karier zawodowych ze względu na płeć, sugerując dziewczynkom wybór liceów ogólnokształcących, a chłopcom techników. Dziewczynki nie widząc w podręcznikach postaci dorosłych kobiet zajmujących różne stanowiska, na których mogłyby się wzorować, rzadziej będą wybierać kierunki dalszej edukacji przygotowujące do zawodu pokazywanego w podręcznikach jako męskiego.

⁹ Zob. E/C.12/POL/CO/6, dostępny:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E%2fC.12%2fPOL%2fCO%2f6&Lang=en, pkt 13-14.

¹⁰ Recommendation CM/Rec(2007)17 of the Committee of Ministers to member states on gender equality standards and mechanisms, pkt 26.

przewodników o edukacji równościowej dla nauczycieli różnego typu szkół. Po ich opracowaniu i ewaluacji portugalski minister właściwy do spraw edukacji zgodził się na ich implementację do programu szkolenia nauczycieli. W podręcznikach przedstawiono przykłady, jak realizować podstawę programową w taki sposób, aby była zgodna z zasadą równego traktowania, nie zmieniając samej podstawy. Nauczyciele podkreślali, że dzięki tym przykładom, które zostały zaczerpnięte z rzeczywistych sytuacji, dzieci lepiej je zapamiętują odnosząc je do swoich doświadczeń. W szkołach austriackich z kolei przykładą się dużą wagę do popularyzowania wśród uczniów wiedzy o zawodach z różnych dziedzin. Istnieją akcje takie jak Girlsday i Boysday, których celem jest zaprezentowanie dziewczętom i chłopcom zawodów dotychczas zdominowanych przez jedną z płci oraz uświadomienie im, że prace te mogą być wykonywane zarówno przez kobiety, jak i przez mężczyzn. W ramach projektu organizowane są warsztaty, podczas których uczestnicy mogą sprawdzić swoje umiejętności i talenty w danym zawodzie. W Niemczech podczas Girlsday raz do roku uczelnie i przedsiębiorstwa oferują uczennicom warsztaty w profesjach technicznych, w których się specjalizują. Prowadzone są również spotkania z kobietami, które odnoszą sukcesy w zawodach zdominowanych przez mężczyzn. Komisja ds. Równouprawnienia i Praw Człowieka (Equality and Human Rights Commission) w Wielkiej Brytanii wprowadziła do szkół podstawowych projekt *Equal Choices, Equal Chances*. W ramach projektu proponowane są m.in. zajęcia dla dzieci o równouprawnieniu w zatrudnieniu. Kurs ma za zadanie uświadamianie młodzieży, że nie istnieje podział na zawody „damskie” i „męskie”. Opublikowano także krótki film promujący wśród dzieci równy dostęp do każdego zawodu, niezależnie od płci¹¹.

Warto dodać, że niski prestiż wykształcenia zasadniczego w przypadku kobiet wzmocniony jest niskim prestiżem zawodów, które wykonują kobiety. Ma to znaczenie dla wysokości wynagrodzenia. Zjawisko to potwierdzają dane Głównego Urzędu Statystycznego. Według GUS-u aktualnie przeciętne wynagrodzenie mężczyzn jest o 20,6% wyższe niż przeciętne wynagrodzenie kobiet. W finansach i ubezpieczeniach mężczyźni zarabiają nawet o 36,7% więcej niż kobiety, w handlu i sektorze napraw aut i pojazdów ponad 28%, a w sektorze informacji i komunikacji 25%¹². **Należy w tym miejscu podkreślić, że niskie stawki proponowane kobietom z wykształceniem zawodowym nie gwarantują im niezależności finansowej.**

W związku z powyższym, działając na podstawie art. 16 ust. 1 i art. 17b pkt 3 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz. U. z 2014 r. poz. 1648, ze zm.), zwracam się do Pani Minister z uprzejmą prośbą o zajęcie stanowiska

¹¹ Zob. <https://www.equalityhumanrights.com/en/primary-education-resources/pass-it-short-film>.

¹² Struktura wynagrodzeń według zawodów w październiku 2014 r., Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 11 grudnia 2015 r.

odnośnie do przedstawionego zagadnienia oraz uwzględnienie działań mających na celu wyrównanie udziału kobiet i mężczyzn w kształceniu na kierunkach ścisłych i technicznych w toku przygotowania i realizacji zapowiedzianej reformy szkolnictwa zawodowego i doradztwa zawodowego w szkołach. Działania tego rodzaju z pewnością przyczyniłyby się do **niwelowania istniejącej luki płacowej pomiędzy kobietami i mężczyznami, która występuje nie tylko w postaci dyskryminacji płacowej, ale też segregacji poziomej i pionowej na rynku pracy, odzwierciedlanej w pełnionych zawodach i funkcjach.**

(-)[*Adam Bodnar*]